ՍՏՈՐԵՐԿՐՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Խաղաղության կարճատև պահերին կամ էլ զինադադարից հետո պատերազմը ոչ միայն արձագանքում է զոհված ունեցողների հոգիներում և գնդակի ու բեկորի ցավն իրենց մեջ կրող վիրավորների քայլվածքում, այլև շարունակում որոտալ ազատագրված տարածքներում՝ ճանապարհներին, անտառային կածաններում և հերկվող դաշտերում, երբ մարդու ու տեխնիկայի առջև դարանակալ մահվան նման պայթյունով բացվում է հողը՝ նվաճած հաղթանակն ու խաղաղությունը վերածելով ստորգետնյա ականային պատերազմի:

Վառոդի գյուտից հետո մարդկային միտքը չբավարարվելով միայն դիմահար կրակոցով խոցելու, հրետանու կիրառմամբ աստիճանաբար ընդլայնեց պատճառվող մահվան շառավիղը, սակայն դեպի կյանքը ընթացող մահը դեռևս քիչ էր և հարկավոր էր, որ կյանքն էլ ընկներ մահվան ծուղակը, և ստեղծվեցին ականները՝ մահվան ուրվականները, որոնք ոչ թե շրջում են աշխարհում, այլ օրերով, ամիսներով ու անգամ տարիներով սպասում են եկող զոհերին:

Մարտակերտի ազատագրված տարածքն էլ առաջ շարժվող զինվորի ու վերադարձող փախստականի առջև եթե բացվում է հակառակորդի ավերված դիրքերով, այրված զրահատեխնիկայով, պայթած այլազան արկերի սևացած բեկորներով, ապա իր խորքերում էլ, որպես շաղ եկած թշնամական հատիկներ, կրում է զսպանակված մահվան այս թակարդները, որոնց վնասազերծմամբ են օր ու գիշեր զբաղված սակրավորները: Նրանց մասին քիչ է գրվում և խոսվում, թեև զինվորները հերոսանում են հենց նրանց բացած ճանապարհներին:

Մարտերի ժամանակ նրանք ընթանում են տանկերի առջևից, իսկ խաղաղության պահերին էլ նախ իրենք են դաշտերը «հերկում»՝ հանելով թշնամու նետած մահվան սերմերը, որ վերստին կյանքը վերընձյուղվի հայրենի հողում: Հակառակորդը ցանաղիր մի «հոգածությամբ» մտածել է թե՛ մարդկանց և թե՛ տեխնիկայի մասին, նահանջելիս իր ճանապարհը մեկընդմեջ պատելով հակահետևակային ու հակատանկային ականներով: Մարտակերտի գնդի սակրավորների վաշտի հրամանատար Վոլոդյա Ավանեսյանը պատմում է, թե միայն Չլդրան–Կիչան հատվածում, ուր մի քանի ամիս շարունակ ձգվում էր ռազմաճակատի գիծը, իրենք հանել են մոտ ութսուն հակահետևակային, իսկ ճանապարհների խաչմերուկում ընկած Դրմբոնից՝ տասներեք հակատանկային և երեսունինից հակահետևակային ականներ: Մեր սակրավորների անձնուրաց ջանքերի շնորհիվ այս ամենի մեծագույն մասը համալրել է ԼՂՀ ինքնապաշտպանության ուժերի զինանոցը, իսկ որոնք հանելը վտանգավոր է եղել, պայթեցնելով են վնասազերծել: Ինչպես շատ զինատեսակների ձեռք բերման, այնպես էլ կատարվող այս աշխատանքի համար «պարտական» են հակառակորդին, որից դեռևս մեկ տարի առաջ ձեռք բերած ռազմավարում եղել են նաև ժամանակակից ամենադրիական արտադրության մի քանի ականորսիչներ:

Պատերազմում բախտը ժպտում է ոչ միայն այն ժամանակ, երբ գնդակը կողքով է անցնում, այլև երբ ականի կողքին ես կանգնում և ոչ թե վրան: Հաճախ սակրավորները ականները հանել են առաջ շարժվելիս մի պահ կանգնած զրահատեխնիկայի հենց թրթուրների կամ մեքենաների անիվների տակից: Դժբախտաբար, երբեմն դարանակալ մահվան այդ օջախները թաքնված են մնում և մինչ մանրակրկիտ մեկ այլ քննությունը, ժամանակավոր նոր ճանապարհներ են գծվում, հենրը երկու կողմից փակելով «Զգույշ, ականապատված տարածք է» ամեն ինչ ասող բառերով: Այդ տարածքում դանդաղորեն առաջ են շարժվում սակրավորները և ետ դառնալով բերում ու իրար կողքի շարում իրենց ավարը, որ հետո «նվիրեն» շաղ տվողներին:

Ականի պատճառած մահը մեկն է, սակայն տարբեր են պատճառող ձևերը, որոնցից խուսափելու, ականի վրա «չնստելու» կամ դրանց ձգվող լարերին չդիպչելու և պայթյունից հնարավորին չափ խուսափելու համար ԼՂՀ ինքնապաշտպանության ուժերի օրգան «Մարտիկ» թերթը յուրաքանչյուր համարում «Զգույշ, ականներ են» խորագրի ներքո շարունակաբար ներկայացնում է հակահետևակային ու հակատանկային տարբեր ականները ու թե ինչպես են դրանք սովորաբար տեղադրվում և ինչպես կարելի է նկատել ու խուսափել:

Պատերազմի զոհերը միայն մարդիկ չեն դառնում, այլև անգամ մարդուց փախչող և մարդկային հակամարտություններից այնքան հեռու և անհաղորդ կենդանիները: Դաշտերում և անտառներում իրենց վազքը անկամա մարմնավոր մի ականորսության է վերածվում և հնչում է հերթական պայթյունը այնտեղ, ուր դեռևս չեն հասել սակրավորները ու չեն մտնում մարդիկ: Կենդանիների պայթյունին հաջորդում է և նրանց արյան հոտը առած գիշակերների վախճանը մի նոր պայթյունով:

Ականին չի հետաքրքրում՝ դիմացից եկողը երեխա է, թե զինվոր: Նրա համար կարևորը եկողի ծանրությունն է կամ էլ իրեն հպվելու ուժը: Ով աշխատեցրեց իր զսպանակը, նրան էլ կպատժի իր բեկորներով: Ականապատված տարածքներն էլ մի յուրօրինակ աշխարհ են, ուր գործում և բեկվում են համընդհանուր հասկացությունները ու չափանիշները, անգամ կենդանական բնազդները ու մարդկանց զարմացնող հավատարմությունը: Սակրավորները ոչ միայն տեղի ունեցած ողբերգական պատահարներն են թվում, այլև հուզիչ դեպքեր պատմում կենդանիների աշխարհից, որտեղ թևածող սերն ու հավատարմությունը շարունակվում է անգամ մահվան այսպիսի գոտիներում:

Սակրավորների պատմածները միգուցե հետագայում գրառվելով, հոգևոր վերիմաստավորումների և գրական մշակման ենթարկվեն ուրիշների կողմից, իսկ առայժմ մենք համառոտ ներկայացնենք դրանցից միայն մեկը. անտառապատ բացատում աղվեսը պատահաբար պայթում է ականի վրա և պայթյունի ալիքը նրա մարմինը շպրտում է մի քանի մետր այն կողմ՝ մեկ այլ ականի մոտ: Վերևում ճախրող արծիվը սլանում է ներքև որսի տիրանալու ակնկալիքով, սակայն ինքն էլ է պայթում: Պայթյունի ձայնը լսած և այստեղ շտապած սակրավորները տեսնում են, թե ինչպես բզկտված արծվի զուգընկերը վերևից տեսնելով այս երկու պայթյունները, բնազդային մի մղումով ասես հասկանալով, թե մահը գալիս է գետնի տակից, թափով վայր է սլանում և ընկած արծվի կողքին վեր ու վար անելով, սկսում խփվել հողին, մինչև ինքն էլ պայթելով անշարժանում է նրանից մի քիչ այն կողմ:

Սակրավորների գործը միայն ականազերծելը չէ, այլև հողում խրված կամ ընկած և օդից վայր նետված գնդիկավոր ռումբերի տափօղակյալ չպայթած կասետները, որոնք մոտ երկու հարյուր բեկոր են պարունակում, հավաքելը և վնասազերծելն է: Արկերը պայթեցնում են ամայի ձորերում՝ բազմապատկելով Արցախի աշխարհը պատած բեկորների թիվը, իսկ գնդիկավոր ռումբերի չպայթած այս տափօղակները սակրավորների վաշտի հրամանատարը վնասազերծում է և յուրօրինակ մոխրամաններ պատրաստում: Կատակով ասում է, թե գնդիկավոր ռումբերը արցախյան կոնվերսիայի է ենթարկում:

Երբ ժամանակին կարմիր բանակը նոր «կարմրած» Ադրբեջանին էր փորձում ենթարկեցնել Զանգեզուրը, Լեռնահայաստանի անպարտելի սպարապետ Գարեգին Նժդեհը ասում էր, թե կգա ժամանակը և նրանց բարբարոսական հրետակոծության բոլոր բեկորները հավաքելով մեր հայրենիքի հանդերից ու ձորերից, կձուլվի ու կկանգնեցվի մեր հաղթանակի հուշարձանը, որի վրա գրված կլինի, թե կարմիր էին անվանում նրանք իրենց, բայց սև եղավ նրանց գործը, թող հավերժ անիծյալ լինեն նրանք:

Եվ եթե Արցախում գա խաղաղության ու հաղթանակի այնքան երազած օրը, այրված բոլոր զրահամեքենաներից, «Ալազան» հրթիռներից, մինչև հեռահար հրետանու արկերի և օդային կեսատոննանոց ռումբերի բոլոր բեկորներից կձուլվի հավաքական մի բանակի վերածված ժողովրդի հաղթանակի կոթողը, որն արդեն կդառնա ոչ թե քաղաքակիրթ աշխարհի աչքերի առջև դարասկզբին հիմնված ժողովրդի հուշարձանը, այլ կխորհրդանշի անկոտրում այն կամքը, որի առջև այրված տեխնիկայի ու պայթած ռումբերի բեկորների վերածվեցին այդ քաղաքակիրթ աշխարհի բոլոր զինատեսակներն ու քաղաքական դավերը Թարթառի և Խաչենագետի հովիտներում:

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ